

Kellemes szomszédság: Összetartozó emlékkönyvbejegyzésekről

Az emlékkönyvekben a bejegyzések alapvető elemein, mint a dedikáció, keltezés, jelmondat és az „inscriptio”,¹ túl nem ritkán találkozni egyéb fakultatív szöveges vagy ábrás kiegészítésekkel. Ezek a Stambuch-hagyomány kezdeteitől megtalálhatók, bár mennyiségükben, minőségükben és funkciójukban a kordivatnak, vagy éppen az egyéni intenciónak megfelelően az évszázadok során változtak. Werner Wilhelm Schnabel monográfiájában az autográfok lehetséges szöveges vagy képi kiegészítései között megkülönböztet rövid, akár egyszavas vagy piktogramszerű nyitó elemeket (Exordialsignale), utólagos, emlékezést támogató megjegyzéseket (Memorabilien), valamint az egyes bejegyzéseket összekötő szövegeket (Konjunktionsformeln).² Nem kétséges, hogy az autográfok többsége formálisan és tartalmilag zárt egységet képez, hiszen annak is szánták, és ez minden későbbi olvasó számára nyilvánvaló is volt. Ugyanakkor számolni kell azzal is, hogy jó néhány bejegyző tudatosan választotta ki a helyet autográfja számára, a Stambuch lapjain is kereste ismerősök, barátok, (honfi)társak közelségét. Ezáltal a bejegyzés, a tulajdonos és a bejegyző közti „dialógus”, további „hangokkal” bővül, hiszen rezonál a választott szomszédos autográfokra. Ez egyértelműen tetten érhető, ismerjük a grata vicinitas³ esetét, amely a Schnabel-féle ’Konjunktionsformeln’ elnevezésű kiegészítő szövegek alcsoportja. Jelen tanulmányban grata vicinitas-szöveggel összekötött bejegyzéseket vizsgálok, valamint olyan eseteket, amikor az összekapcsolódás nem szöveges módon fejeződik ki.

Ebben a vizsgálatban a csaknem 12 000 feldolgozott hungarika-bejegyzést tartalmazó Inscriptiones Alborum Amicorum (IAA) adatbázisra támaszkodom, amelynek anyaga mennyiségénél fogva már reprezentatívnak tekinthető. Az adatbázisban a rengeteg önmagában álló autográf⁴ mellett szép számmal található teljes egészében feldolgozott album is, ezek vizsgálatával lehetővé vált, hogy az említett módon egymással jelzett kapcsolatban álló bejegyzések példájából kiindulva felismerhessük ezt a szerveződési mechanizmust.

Az elsősorban a bejegyző és az albumtulajdonos közötti interakciót dokumentáló albumbejegyzések elemző értékelése során az inherens szempontokon túl figyelemre méltó, ha az adott autográfot tartalmazó lapon egyértelmű utalást találunk arra, hogy kapcsolódik egy (vagy több) másikhoz az albumban.⁵ Jól ismert jelenség, amikor a bejegyzők többnyire az összekötni való lapok felső részén kifejezésre juttatják, hogy az adott bejegyzéseket érdemes egymásra vonatkoztatva olvasni. Ezek a szöveges kiegészítések⁶ nagyon gyakran panelszerű kifejezések, amelyek azt hivatottak jelezni, hogy a két jelölt autográf olyanoktól származik, akiket igencsak szoros barátság fűz össze.⁷

¹ A hungarika-bejegyzéseket összegyűjtő és ezek minden elemét feltáró internetes adatbázis terminusát alkalmazom. Vö. az Inscriptiones Alborum Amicorum (a továbbiakban: IAA) adatbázis anyagával <<http://iaa.bibl.u-szeged.hu>>. Werner Wilhelm Schnabel a Stambuchról szóló monografikus munkájában ezzel szemben a teljes bejegyzésre vonatkoztatja az „Inskription” kifejezést, ezen belül pedig értéksemleges „Textteil”-ről beszél. Werner Wilhelm SCHNABEL, *Das Stambuch: Konstitution und Geschichte einer textsortenbezogenen Sammelform bis ins erste Drittel des 18. Jahrhunderts*, Tübingen, Niemeyer, 2003 (Frühe Neuzeit, 78).

² SCHNABEL, *i. m.*, 102–103.

³ Vö. „A „grata vicinitas” esetei. (Azon esetek, amikor egy nem magyarországi származású albumtulajdonos emlékkönyvének valamely magyarországi bejegyzőtől származó inscriptiója valamilyen felirat – például a „grata vicinitas”, „hae paginae jungunt amicos” – segítségével összefüggésbe hozható egy szomszédos oldalon található, nem magyarországi bejegyzőtől származó inscriptióval. Ilyenkor ezeket a nem magyarországi bejegyzőktől származó bejegyzéseket is feldolgozzuk.)

⁴ A Latzkovits Miklós kezdeményezte projekt célja a 16–18. századi hungarika-bejegyzések összegyűjtése, feldolgozása.

⁵ Az autográfokban, azokon belül az inscriptióban található intertextuális utalásokat most nem tárgyalom.

⁶ „Sic pagina jungit Amicos.”; „Amici.”

⁷ Olyan példákra, amikor kifejezetten nem a rokonszenv kifejezésére kerül sor a kiegészítő szövegekben, most nem térek ki.

Az IAA-ban eddig regisztrált több mint 270 ilyen módon összekötött bejegyzéspáros tanúsága szerint a többség a mind tartalmukban, mind nyelvükben hagyományosnak tekinthető kiegészítő szövegeket alkalmazza. Jelen tanulmányban 18. századi példákat vizsgálok, amely időszak az emlékkönyvek történetében jellemzően az egyetemi ifjúság által vezetett emlékkönyvek, azaz a peregrinációs albumok időszeke.⁸ Ami a grata vicinitas-szövegek nyelvét és tartalmát illeti, ahogy mindinkább terjed a vulgáris nyelvek használata a bejegyzésekben, úgy váltják le a kezdetben ilyen esetekre szívesen használt formulákat⁹ a népnyelvi megfogalmazások,¹⁰ bár a latin nyelvű alakok kétségtelenül végig jelen vannak. Külön figyelmet azok érdemelnek, amelyek ezektől a sztereotip megfogalmazásoktól eltérnek, minthogy ezek adott esetben további egyedi információt hordozhatnak a bejegyzők viszonyával kapcsolatban, vagy érdekes adalékot szolgáltathatnak a bejegyzés körülményeit illetően.¹¹

*Grata vicinitas-esetek Samuel Coellnberger és Molnár Sándor albumaiban*¹²

Samuel Coellnbergernek két albumát is ismerjük, amelyek összesen tizenöt (jelölt) grata vicinitas-esetet tartalmaznak. A Modorból származó Coellnberger még külföldi tanulmányai megkezdése előtt nyitott egy emlékkönyvet, amelyben 295 bejegyzés található, míg a németországi tanulmányai alatt vezetett albumba 97-en írtak be. Az összesen tehát mintegy 400 bejegyzésből a grata vicinitas-esetek nagyjából fele-fele arányban képviseltetik magukat. A peregrináció alatt vezetett albumba bejegyzők csoportjának összetétele professziójukat, társadalmi helyzetüket tekintve eleve homogénebb, mint az úgynevezett albizálás időszakában vezetett emlékkönyvbe bejegyzőké. A kiutazást megelőzően vezetett emlékkönyvben hét grata vicinitas-páros található, jobbára lelkészek, prédikátorok, rektorok kapcsolódnak ily módon össze a lapokon. A peregrináció ideje alatt keletkezett albumban nyolc grata vicinitas-kiegészítés olvasható, amelyek (egy kivétellel) két-két németországi diák bejegyzését kötik össze.

Molnár Sándor albuma¹³ igen színes képet nyújt arról, hányféleképpen jelölhették a grata vicinitas-eseteket. Az emlékkönyv 191 bejegyzése hat kivételével mind külföldi tanulmányai ideje alatt keletkezett, nagyrészt Jénában. Kilenc esetben egy-egy bejegyzést köt össze szöveges kiegészítés, de ebben az emlékkönyvben találhatunk három, sőt négy bejegyzést is összekapcsoló jelzést. A kiegészítő szövegek túlnyomó részt német nyelvűek. Egy grata vicinitas-szöveg szlovák nyelvű,¹⁴ egy pedig latin. Molnár albuma tartalmaz olyan példákat is, amikor a kiegészítő szöveg ugyan a szokott helyen (lapok teteje) helyezkedik el, de a szokásostól eltérően fejjel lefelé írva és kiegészítve egy szaggatott vonallal,¹⁵ ezzel három bejegyzést is összekötve. Az összetartozást jelző egyszerű, lendületes vonal a lap tetején, vagy egy esetben a lap alján is (!) felbukkan. Ez az album többszörös grata vicinitas-eseteket is tartalmaz.¹⁶

⁸ SCHNABEL, *i. m.*, 337.

⁹ Például: „Sic conjungunt/ur/, quos bene junxit AMOR.” (IAA, 6534. és 6535.); „Junguntur placide, non disrumpantur Amici.” (IAA, 1593. és 1594.)

¹⁰ Néhány példa a német nyelvű összekötő szövegekre: „Mein lieb, dein lieb.” (IAA, 46. és 10243.); „Sein Diener Herr Stubenbursche!” (IAA, 6179. és 2440.); „Vivant die Jenische Hausspurschen, hoch und abermahls hoch!” (IAA, 9652. és 9651.); „So finden wir uns hier?” (IAA, 2862. és 2863.); „Auch hier beysammen, zum Andenken an jene vergnügten Abendstunden.” (IAA, 7281., 7282. és 7283.); angol nyelvű: „Friends.” (IAA, 10302. és 10303.), francia: „bon jour mon frère” (IAA, 9410. és 9411.), magyar: „Régi barátságtól messzeség sem válozt.” (IAA, 8232. és 8233.), „Fogagy Isten Eöcsém.” (IAA, 10088. és 10089.) Kevert nyelvű kiegészítés: „Lejdából Lejdába. Videmur adhuc posse conjungi.” (IAA, 5316., 5317. és 5318.); „Farewell my best friends! Series coniunctissimorum amicorum! Trés á chers amis.” (IAA, 4963., 4964., 4965, 4966., 4967. és 4968.) „Pagina iungit amicos und Landsleute.” (IAA, 11473. és 11474.)

¹¹ Például: „Haec pagina jungit Praeceptorem cum Discipulo.” (IAA, 11978. és 11979.); „Ad latus Praeceptoris.” (IAA, 4714., 4715. és 4716.); „Ad latus Amici et Com/m/ilitonis quond/am/ Sopr/oniensis/.” (IAA, 7167. és 7168.); „Socii periculosissimi itineris.” (IAA, 7235. és 7233.); „Alter Theseus et alter Pyrithus juncti.” (IAA, 5368. és 5369.)

¹² A tárgyalt albumok: Samuel Coellnberger két albuma (OSZK, Oct. Lat. 111., futamidő: 1761–1762; és Oct. Lat. 117., futamidő: 1762–1766), valamint Kaposi Molnár Sándor albuma (OSZK, Oct. Germ. 596., futamidő: 1792–1794).

¹³ OSZK, Oct. Germ. 596.

¹⁴ IAA, 10210. és 10211.: „Kedý že mý pugdeme sused djurko?”

¹⁵ IAA, 10245., 10246. és 10247.: „- Wären wir doch imer so nahe, Bester Bruder!”

¹⁶ IAA, 10160., 10161., 10162. és 10163.: „Beyde in Wien als Expektanten! Auch hier so nahe, lieber Gottlieb.”

Johann Samuel Kriebel és társai

A következőkben arra hozok példát, hogy egyetlen személy különböző albumokban milyen grata vicinitas-helyzetekbe kerülhet bele. A személy, akinek a bejegyzései grata vicinitas-kiegészítéssel kapcsolódnak a szomszédságukban találhatókhöz, Johann Samuel Kriebel.¹⁷ Az életrajzi lexikonokban felvázolt pályája folyamatos tanulásról, széles körű szellemi érdeklődésről árulkodik, vagy legalábbis ez a kép élt róla a kortársakban. Mint számos hasonlóan szerény anyagi helyzetben lévő, tanulni vágyó fiatal, már igen korán vállalt házitanítói munkát, és tehetségét jelzi, hogy hamar alkalmazták előkelő családok nevelőként, vagy éppen magántitkárként. Életének nagy részében lelkészi hivatásának élt, de emellett is megszakítás nélkül folytatott pedagógusi tevékenységet. Egyetlen fennmaradt műve is ebben a tárgyban keletkezett írás.¹⁸

Az IAA-ban eddig hat olyan bejegyzést ismerünk, amelyek vagy Kriebeltől magától származnak,¹⁹ vagy Kriebel bejegyzésének szomszédságában,²⁰ azzal grata vicinitas-kapcsolatban állnak. Egy három tagból álló bejegyzéscsokor²¹ Joseph Freysmuth albumában²² található és jól mutatja, hogyan alakulhat akár évek távlatában is az albumbejegyzések pozicionálása. Időrendben az első bejegyző a modori származású Gottlieb Ruprecht²³ teológushallgató, aki az album 111r oldalára ír be.²⁴ Ehhez a bejegyzéshez igazítja Kriebel a sajátját néhány hónappal később és egy másik városban ugyanannak a lapnak a verző oldalára.²⁵ Ez elé a páros elé kerül be időrendben harmadikként egy német diák bejegyzése.²⁶ Egy bizonyos Johann Sebastian Wiss nevű schmalkaldeni teológushallgató, más lehetőség nem lévén, kénytelen a verző oldalt választani: a Kriebel-autográf közelében kívánja elhelyezni a saját bejegyzését, és ezt még meg is erősíti a grata vicinitas-szöveggel, amelyet szokás szerint a saját lapján kezd el. A folytatásra a szemben lévő oldalon nyílik lehetőség, amely ugyan nem Kriebelé, viszont Kriebelhez kapcsolódik a maga grata vicinitas-kiegészítésével.

Kriebel következő autográfját Johann Thomas Ludwig Wehrs²⁷ albumában találjuk,²⁸ egy saját korában élt német szerzőtől idéz a 133r oldalon. Kriebel már hazatérőben van, erre utal a dátum mellé fűzött megjegyzés, miszerint a bejegyzésre az elutazása előtti estén került sor. Ehhez kapcsolódik egy magyar nyelvű grata vicinitas-szöveggel²⁹ majd' másfél évvel később

¹⁷ *Annalen der Literatur und Kunst in dem österreichischen Kaiserthume*, Wien, Doll, 1811/1, 401–403; Jakob MELZER, *Biographien berühmter Zipser*, Kaschau, Ellinger, 1832, 269–273; TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789*, Bp., 2004 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 11), 629.

¹⁸ Johann Samuel KRIEBEL, *Ansichten der jetzigen Erziehung der Jugend, ihrer Mängel und Fehler, nebst Vorschlägen diese zu verbessern*, Leutschau, Mayer, 1809. (Egy 1810-ben megjelent recenzió a szerző nevét nem ismeri, csak annyit állít róla, hogy magyar evangélikus lelkész: *Neue Leipziger Literaturzeitung*, 1810/37, 577–583.)

¹⁹ IAA, 5524., 8136., 7993.

²⁰ IAA, 5522., 5523., 8135.

²¹ Az összekötő szöveg két elemből áll: 1. „Leben Sie wol, Herr Kriebel.” 2. „Sic pagina jungit amicos!”

²² OSZK, Duod. Lat. 118. Lőkös Péter még ismeretlen tulajdonos albumaként tárgyalja ezt az emlékkönyvet. LÖKÖS Péter, *Ein autographischer Stammbucheintrag von Johann Martin Müller aus 1772 (OSZK, Duod. Lat. 118.) = Ars longa, vita brevis*, szerk. BERZEVICZY Klára, LÖKÖS Péter, Bp., OSZK, 2009, 81–86. Freysmuth egyetemjárásának matrikulaadatai: TAR, *i. m.*, 634, 2784.

²³ A pozsonyi és modori illetőségű Ruprechtől, aki végül Modorban és Bazinban volt lelkész (és a jénai hercegi tudóstársaság rendkívüli tagja, s több mint ezer kötetes könyvtárában jobbára latin nyelvű teológiai értekezésekről tudunk), eddig ismert hat bejegyzésből négy peregrinációja idején keletkezett Jénában, illetve Wittenbergben, majd már lelkészként jegyzett be külföldi tanulmányok előtt álló fiatalok emlékkönyvébe. IAA, 7901., 5523., 4464., 6931., 7885., 6689. Ruprecht könyvtárához lásd: *Bibliotheca literatissimi viri Theophili Ruprecht* (Posonii, 1784), valamint LUKINICH Imre, *A magyar bibliográfiai első kísérletei*, Magyar Könyvszemle, 1925, 15.

²⁴ IAA, 5523.

²⁵ IAA, 5524.

²⁶ IAA, 5522.

²⁷ Wehrs (a göttingeni híres Hainbund nevű poétikai és nyelvművelő társaság alapítója) és Kriebel együtt tanult teológiát Göttingenben.

²⁸ IAA, 8136.: „Wann es der Himmel will, / Erzittert mehr kein Strauch u/nd/ Welt u/nd See wird still. Ein Weiser bleibet noch, auch wenn er einsam weint, / Beglückter als der Thor, der jausend fröhlich scheint. / Ihm wird der Schmerz zur Lust, u/nd/ dem die Lust zum Schmerz. / O Freund! Das wahre Glück giebt uns das Herz.” (Johann Friedrich von CRONEGK, *Einladung aufs Land*, 187–192. sor)

²⁹ IAA, 8135.

ugyanebben a városban (Göttingen) Joseph Freysmuth a szemben lévő 132v oldalon.³⁰ Ez az egyedi grata vicinitas-szöveg („Isten hozta Kegyelmedet Sogor Uram!”) vélhetően úgy jött létre, hogy Freysmuthot meglep(het)te, amikor régi ismerősének bejegyzésére bukkant Wehrs albumában, és ennek adott hangot a kiegészítő szövegben.

Összetartozást mutató bejegyzések Anton Heinrich Walbaum albumában

A magát Schaumburgo-Westphalusnak nevező Anton Heinrich Walbaum (1696–1753) Stammbuchjában³¹ a legkorábbi bejegyzések 1714-ből, a legkésőbbiek 1720-ból származnak. Tipikus példánya az egyetemi tanulmányok ideje alatt vezetett albumnak: tulajdonosa 18 évesen nyitotta meg, ekkor kezdte tanulmányait a hallei Pädagogiumban.³² Walbaum végül nem a lelkészi hivatást választotta, hanem 1717-ben beiratkozott a hallei egyetem jogi fakultására. A Pädagogiumból való távozása és a jogi tanulmányok megkezdése között eltelt mintegy másfél évet Jénában töltötte. A tizenöt magyarországi bejegyző, egy kivételével, mindegyike ekkor és itt írt be az albumba. Az, hogy a fiatal Walbaum albumában viszonylag nagyszámú magyarországi bejegyző található, indokolja azt, hogy magáról az albumtulajdonosról is bővebben szóljak. A pietizmusnak a magyarországi (elsősorban dunántúli és erdélyi) vonatkozásait tárgyaló, az utóbbi években megjelent szakmunkák³³ a szóban forgó bejegyzőkről kevés információval szolgálnak. A bejegyzők közül származási helyüket tekintve négyen erdélyiek, egy személy származik a Dunántúlról, míg a felső-magyarországi régiót kilencen képviselik. Az egyik bejegyzőről (Johann Maleter) biztosan tudjuk, hogy hazatérte után is kapcsolatban állt Walbaummal, mégpedig kifejezetten olyan céllal, hogy tájékoztassa őt a szepességi pietisták helyzetéről a lutheránusokkal való konfliktusban.³⁴

Magyarországi bejegyzők egymás szomszédságában

Az IAA-ban eddig feldolgozott teljes albumok ismeretében feltételezhető, hogy az összetartozás-tudat kifejezése lehet az is, ha egymás közelébe, sőt egyazon lap két oldalára, vagy éppen két szemben lévő oldalra jegyeznek be. A mi esetünkben a következő párosokat találni.³⁵ Az első helyen szereplő páros, Maleter/Milleter, illetve Schmeizel ismert tekintélyes alakjai a tudományos közéletnek: *Johann Maleter (Milleter) 1717. 10. 11 (120r) – Martin Schmeizel 1717. 11. 10. (119v)* A továbbiakban kevésbé ismert személyek párosai következnek: két brassói

³⁰ IAA, 8135.: „Ars manet et virtus, caetera mortis erunt.” (John OWEN, *Epigrammata*, XII, 1.)

³¹ Az album magyar bejegyzőinek feltárásakor még az Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (Halle) állományában volt, akkori jelzete: Stob.-Wern. Yd 35 k. Azóta az album magántulajdonban van. Az új tulajdonos személyéről nincs információ. Ismerjük viszont Walbaum későbbi albumait is, amelyeket 1721 és 1750 között vezetett. Vö. Eduard JACOBS, *Die Stammbücher der Fürstlichen Bibliothek zu Wernigerode, welche sich allermeist auf die Grafschaft Wernigerode und deren Umgebung beziehen*, 3 Teile, Wernigerode, Vierthaler, 1914.

³² A fiatal Walbaum hamar megtalálta a kapcsolatot a Nikolaus Ludwig von Zinzendorf körül képződött kegyességi-szellemi körhöz. A Senfkorn-Ordenként ismertté vált csoportról legújabban lásd: FONT Zsuzsa, *Kegyesség és önreflexió: Nikolaus Ludwig Zinzendorf esete = Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, szerk. BALÁZS Mihály, GÁBOR Csilla, Kolozsvár, Egyetemi Kiadó, 2007, 203. Walbaumról lásd még például: *N. L. Zinzendorf: Materialien und Dokumente*, szerk. Erich BEYREUTHER, Gerhard MEYER, Hildesheim–New York, Olms, 1975, 296; *Pietismus und Neuzeit: Ein Jahrbuch zur Geschichte des neueren Protestantismus*, szerk. Udo STRÄTER et al., Bd. 39, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2013, 93.

³³ CSEPREGI Zoltán, *Magyar pietizmus 1700–1756: Tanulmány és forrásgyűjtemény a dunántúli pietizmus történetéhez*, Bp., Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 36); FONT Zsuzsa, *Erdélyiek Halle és a radikális pietizmus vonzásában*, Szeged, 2001; SZELESTEI N. László, *Eszmék és arcok a 18. századi Magyarországról*, Bp., Universitas, 2010 (Historia Litteraria, 26).

³⁴ Az iglói Johann Maleter (Milleter) szepességi főorvosként levelet írt Walbaumnak, amelyben arról számol be, hogy a megüresedő löcsei lelkészi állás betöltése körül milyen visszasságok keletkeztek a lutheránusok és a pietisták közötti viszállyból adódóan. A levél jelzete a hallei Franckesche Stiftungen levéltárában: AFrSt. D 58:983. Lásd még: *Die Hungarica Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle: Teil 2A/2B*, szerk. Brigitte KLOSTERBERG, István MONOK, Zoltán CSEPREGI, Bp., MTA KIK, 2015 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 39). Maleter levele itt: A 768.

³⁵ A felsoroláskor a páros egyes bejegyzéseinek időrendjét vettem figyelembe, illetve a teljes lista felállításakor pedig arra voltam tekintettel, hogy az albumon belül milyen sorrendben követik egymást.

teológushallgató bibliai helyeket idéző bejegyzése áll egymással szemközti oldalon, akik közül Fronius³⁶ már hazatérés előtt áll, hogy átvegye a lelkészi hivatalt, míg Ziegler³⁷ tanulmányai befejeztével először Heydendorfban (Besenyő; Vișoara) lesz prédikátor, majd a Segesvár melletti Neudorfban (Szászújfalú; Nou Săseș) lelkész: *Petrus Fronius*³⁸ 1717. 09. 29. (130r) – *Johann Ziegler* 1717. 10. 03. (129v). A modori származású Kolb³⁹ héber és görög nyelvű bejegyzésére ugyanazon lap másik oldalán szerepel a későbbi lőcsei lelkészi hivatalt betöltő Günther német bibliai idézete: *Georg Adam Kolb* 1717. 04. 18. (169r) – *Samuel Günther* 1717. 10. 06. (169v) Szintén két felvidéki, Sáros megyéből és a szomszédos Szepességéből származó bejegyzés zárja a párosok sorát: az eperjesi Schobertől⁴⁰ és a merényi Czeldertől⁴¹ két sztereotip bejegyzést találni ebben az albumban: *Martin Schober* 1717. 04. 09. (171v) – *Caspar Czelder* 1717. 04. 18. (172r)

Spekulatív ugyan a megfontolás, de a döntésben, hogy ki mellé írjon be Schmeizel, Ziegler, Günther és Czelder, minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy Maleterrel, Fronius-szal, Kolbbal vagy éppen Schoberrel közösséget kívántak vállalni. Figyelemre méltó adalékkal szolgálhatna többek között ebben a vonatkozásban is egy másik (sajnos időközben valószínűleg megsemmisült) album. A Walbaum-féle albumban felbukkanó magyarországi bejegyzők közül bejegyez ugyanis Martin Schober, Samuel Günther, Caspar Czelder, Andreas Fucker, Georg Adam Kolb, Georgius Aegidius Artner is Karl Friedrich Löwnek⁴² a 1716–1721 között vezetett albumába.⁴³ Az album tulajdonosa, a későbbi orvos, botanikus és természettudós 1717-ben kezdte meg orvosi tanulmányait Jénában, és a Walbaum-albummal közös bejegyzők is Jénában keltezték bejegyzéseiket. Sajnos azonban sem a dátumok, sem a bejegyzések egyéb elemei nem ismeretesek, de nagyon valószínű, hogy időben is közel keletkeztek.

³⁶ TAR, 17. jegyzetben *i. m.*, 1644.

³⁷ SZABÓ Miklós, SZÖGI László, *Erdélyi peregrinusok: Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Marosvásárhely, 1998, 4533; TAR, 17. jegyzetben *i. m.*, 2213.

³⁸ A brassói Fronius családról lásd: George Michael Gottlieb von HERRMANN, *Das alte Kronstadt: Eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800*, hg. Bernhard HEIGL, Thomas ȘINDILARIU, Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2010 (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 32).

³⁹ TAR, 17. jegyzetben *i. m.*, 1659. Kolbot Daniel Krmann nevezi ki a Tolna megyei Varsád lelkészévé. CSEPREGI Zoltán, *A puszták papja, avagy Jeremias Schwartzwalder esete a protestáns unióval = Megújulás és megmaradás*, szerk. KORÁNYI András, Bp., Luther, 2009, 117.

⁴⁰ TAR, 17. jegyzetben *i. m.*, 1672.

⁴¹ *Uo.*, 1667.

⁴² Löwről lásd még: HEIMLER Károly, *Loew (Loevius) Károly Frigyes*, Soproni Szemle, 1941, 139–140; NÉMETH Sámuel, *A soproni evangélikus liceum történetének egy százada 1681–1781*, Sopron, 2007, 235–237.

⁴³ A Löw-albumnak az IAA-ban is rögzített adatait lásd még: CSATKAI Endre, *Régi licisták albumai: A Soproni Evangélikus Liceumi Diákszövetség Emlékkönyve 1918–1938*, Sopron, 1938, 190–196.